

Чеховський Андрій Анатолійович

*аспірант кафедри міжнародних відносин та політичного консалтингу
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

Chekhovskyi Andrii

*Postgraduate Student of the
International Relations and Political Consulting Department*

"Ukraine" University

ORCID: 0000-0001-5001-0483

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО
МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ
ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

**THEORETICAL APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF
EFFECTIVE INTERNATIONAL COOPERATION OF THE STATE IN
THE FIELD OF ENERGY POLICY**

***Анотація.** Вступ. У сучасних умовах геополітичної та економічної нестабільності, російської агресії, а також на фоні стрімкого розвитку глобальних економічних процесів, проблема залучення іноземних інвестицій набуває особливого значення для розвитку енергетичних підприємств України. Необхідність дослідження впливу міжнародного співробітництва на формування інвестиційної привабливості енергетичних підприємств України стає актуальною через потребу у розвинених стратегіях для залучення інвесторів у сферу енергетики. До того ж, інтеграція України в світовий енергетичний ринок та взаємодія з міжнародними партнерами вимагають аналізу та розробки ефективних стратегій для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності енергетичного сектору країни.*

Мета. Мета дослідження полягає у визначенні теоретичних підходів до здійснення ефективного міжнародного співробітництва держави у сфері енергетичної політики

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання енергетичної політики та енергетичної безпеки держави; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині енергетичної політики.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналіз літератури (виконання систематичного огляду літератури з метою збору, оцінки та синтезу наявних даних, теоретичних підходів і практичних знань з енергетичної безпеки, диверсифікації енергетичного комплексу); емпіричні дослідження (проведення аналізу даних, статистичних досліджень та вивчення конкретних випадків для отримання об'єктивних висновків); компаративний аналіз (порівняння політик, стратегій та результатів України з країнами Європейського Союзу та іншими країнами, які здійснюють активні заходи щодо диверсифікації енергетичного комплексу та використання відновлюваних джерел енергії).

Результати. У науковій статті досліджено етапи становлення міжнародного співробітництва держави у сфері енергетичної політики. Проаналізовано основні аспекти енергетичної політики, такі як забезпечення енергетичної незалежності, стійкості та сталості постачання енергоресурсів, розвиток енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії, інтеграцію у єдиний енергетичний простір, а також виклики, з якими стикаються обидві сторони. У статті висвітлюються схожість і відмінності в підходах до забезпечення енергетичної політики. Підсумовано наукові результати

дослідження щодо проблеми взаємозаміщуваності чи взаємодоповнюваності енергетичних ресурсів та капіталу.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі ситуацій з енергетичної безпеки у країнах Європи та України в сучасних умовах.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, енергетична політика, енергетична безпека, стратегічний підхід, енергоефективність.

Summary. *Introduction.* In today's environment of geopolitical and economic instability, Russian aggression, and the rapid development of global economic processes, the problem of attracting foreign investment is of particular importance for the development of Ukrainian energy companies. The need to study the impact of international cooperation on the investment attractiveness of Ukrainian energy companies is becoming relevant due to the need for developed strategies to attract investors to the energy sector. In addition, Ukraine's integration into the global energy market and cooperation with international partners require analysis and development of effective strategies to ensure the sustainability and competitiveness of the country's energy sector.

Purpose. The purpose of the study is to determine theoretical approaches to the implementation of effective international cooperation of the state in the field of energy policy

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation of energy policy and energy security of the state; 2) works of domestic and foreign authors conducting their scientific and practical research in the field of energy policy.

In the course of the study, the following scientific methods were used: literature analysis (systematic literature review to collect, evaluate and synthesize available data, theoretical approaches and practical knowledge on energy security, diversification of the energy complex); empirical research (data

analysis, statistical research and case studies to draw objective conclusions); comparative analysis (comparison of Ukraine's policies, strategies and results with the European Union and other countries).

Results. The article examines the stages of formation of international cooperation of the state in the field of energy policy. The author analyzes the main aspects of energy policy, such as ensuring energy independence, stability and sustainability of energy supplies, development of energy efficiency and use of renewable energy sources, integration into a single energy space, as well as the challenges faced by both sides. The article highlights the similarities and differences in approaches to energy policy implementation. The scientific results of the study on the problem of interchangeability or complementarity of energy resources and capital are summarized.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on analyzing the energy security situation in Europe and Ukraine in the current conditions.

Key words: *international cooperation, energy policy, energy security, strategic approach, energy efficiency.*

Постановка проблеми. ХХІ ст. характеризується прискореними процесами глобалізації та значним збільшенням кількості потенційних загроз і викликів усьому світовому співтовариству. Глобалізація є об'єктивною категорією, основною ознакою якої є динамічний розвиток інтеграційних процесів. Незважаючи на інтеграційні процеси, кожна держава має власні національні інтереси, що є базовими для вироблення світоглядних пріоритетів конкретної нації, вирішення поточних питань, які виникають на шляху її розвитку й формують основи її національної безпеки. Ігнорування вимог, що диктуються національними інтересами, може призвести до повної або часткової втрати суверенітету. Одним із найважливіших напрямів забезпечення національних інтересів є енергетична безпека держави, тобто забезпечення держави відповідними

енергетичними ресурсами в необхідній їй кількості за доступною ціною. Проблема її забезпечення виникає внаслідок швидкого скорочення світових запасів енергетичних ресурсів і їх нерівномірного поширення на політичній карті світу. Як наслідок – використання країнами-експортерами вуглеводневого палива свого становища для досягнення власних політичних цілей, що призводить до виникнення енергетичних криз. Це зумовлює загострення інтересу до теоретичних і практичних питань забезпечення енергетичної безпеки як складової національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницький і публікаційний доробок, пов'язаний з енергетичною політикою, охоплює багато матеріалів з дуже диференційованим характером і призначенням.

У численних публікаціях з енергетичної політики часто цитуються Уїнстон Черчілль та Жорж Клемансо, які вважали безпеку поставок нафти необхідною для постачання паливом своїх армій під час Першої світової війни [1]. Контроль над поставками нафти був головною метою Німеччини та Японії при підготовці вторгнення до СРСР та Індонезії під час Друга світова війна [2]. У період цих воєн енергетична політика була еквівалентна національній безпеці.

Також, наприклад в ході дослідження [3] були виявлені тенденції в енергетичному секторі України які наголошують на важливості забезпечення енергетичної безпеки в майбутньому. Логічним рішенням є розвиток та підтримання ефективних багатосторонніх міжнародних відносин у сфері енергетики з регіонами, країнами та спеціалізованими організаціями, а також участь у проектах.

Сотник В. [4], було оцінено поведінку окремих країн СНД зокрема й України щодо енергобезпеки, а також загальної концепції співробітництва країн-учасниць енергетичної сфери автором виділено такі основні проблеми: відсутність комплексної стратегії співробітництва взаємодії

країн-учасниць СНД у енергетичній сфері; переважне використання традиційних ресурсів; диспропорції у володінні енергетичними ресурсами; відсутність рівноправного статусу країн-учасниць через попередню проблему; низький технологічний рівень розвитку існуючої інфраструктури.

І. Кант [5], навпаки, зазначає, що інструментом забезпечення енергетичної політики можуть бути лише внутрішні, тобто моральні, зобов'язання індивідів. Це зумовлено соціальним характером існування людини, тобто людина як істота соціальна просто змушена жити в людському гуртожитку на основі вироблених спільно умов життя для вільного співіснування один із одним. Також І. Кант висував тезу необхідності створення колективних систем безпеки

На думку автора [6], підхід, застосовуваний ЄС, заснований на індивідуальних діях політиків щодо забезпечення енергобезпеки недостатньо. Проте якщо Євросоюзу вдасться сформувати єдиний підхід до енергетичної політики, відповідно виступати так званим «єдиним голосом» на глобальному енергетичному ринку, то європейський регіон зможе очолити пошук рішень глобальних енергетичних проблем. Оскільки енергобезпека безпосередньо пов'язана з економічною безпекою, надзвичайно важливо вирішити проблеми, що склалися у вигляді комплексних заходів.

Згідно з М. Гуцулом [7], енергетична політика може виступати як забезпечення стійкого, надійного та доступного постачання енергії для задоволення потреб суспільства, з урахуванням екологічних, економічних та соціальних аспектів.

На думку ряду вчених [8], енергетична політика може розглядатися також як окремий компонент, що включає в себе кілька рівнів: військова енергетична політика; «... забезпечення потреб в енергетичних ресурсах та електроенергії всіх служб держави (охорона здоров'я, освіта, транспорт,

боротьба з надзвичайними ситуаціями і т. д.); енергетична безпека, яка має першочергове значення для економічної сфери».

Лі Ч. та співавтори [9] досліджують енергетичну безпеку як фактор розвитку та соціальної стабільності. Вони аналізують вплив стабільного та доступного постачання енергії на соціально-економічний розвиток, включаючи забезпечення енергії для освіти, охорони здоров'я та інфраструктури.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є надання огляду та проведення порівняльного аналізу енергетичної безпеки Європейського Союзу та України з метою виявлення спільних тенденцій, викликів та рекомендацій для політики. Дослідження спрямоване на вивчення стану енергетичної безпеки та сприяння розвитку стратегічних рішень, спрямованих на підвищення стійкості та стабільності енергетичної системи обох суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгортання Україною активного політичного та економічного співробітництва з Європейським Союзом, відновлення діалогу про приєднання до НАТО в умовах тимчасової окупації Російською Федерацією території України та агресії Російської Федерації проти нашої країни, а також її спроб перерозподілу сфер контролю всіх ключових напрямів світової економіки, прискорення процесу виходу нашої держави з довготривалої системної кризи потребують оновлення напрямів розвитку в Україні енергетичного сектору як основної складової економіки держави. В умовах радикальних змін геополітичної, воєнно-політичної та економічної обстановки у світі, а також зважаючи на переорієнтацію енергетичної політики як Російської Федерації, так і окремих країн Європейського Союзу, виникає потреба в переосмисленні проблематики забезпечення енергетичної безпеки України як невід'ємної складової національної безпеки. Проте доцільно здійснити аналіз основних

підходів до здійснення ефективного міжнародного співробітництва держави у сфері енергетичної політики починаючи з самого початку її становлення.

Міжнародне право почало регулювати міжнародні відносини в енергетичному секторі в 1970-х роках. До цього часу міжнародно-правове регулювання міжнародних відносин в енергетичній сфері було відсутнє. Існували лише національні закони та нормативні акти щодо електроенергетики, вугільної та атомної промисловості. Єдиним винятком була нафта, яку доводилося доставляти з віддалених країн-виробників до старих столиць, а зв'язок між видобутком, транспортуванням і продажем було розірвано в результаті процесу деколонізації. Навіть тоді національні нафтові ринки були жорстко зарегульовані, з монопольними правами та контролем цін або принаймні надавалися переваги національним нафтовим компаніям, які мали видобувати нафту для стимулювання національної економіки. На той час у контексті міжнародно-правового регулювання відносин в енергетичній сфері існували лише загальні норми, які торкаються міжнародних інвестицій у нафтову галузь [10]. Це були традиційні норми, що захищали інвестиції та права власності, які пізніше були поставлені під сумнів державами «третього світу» під гаслом «Новий міжнародний економічний порядок».

Однак ці традиційні норми стосувалися не тільки енергетичного сектора, і ми можемо говорити про них лише в контексті енергетики, яка на той час була основною частиною іноземних інвестицій, інвестицій у нафтову та гірничодобувну промисловість найбільше підлягала регулюванню. Водночас законодавство про відповідальність за ядерну шкоду складалося переважно з міжнародних договорів. Однією з ключових концепцій «Нового міжнародного економічного порядку» була концепція націоналізації та компенсації західним нафтовим компаніям.

Ситуація кардинально змінилася за останні чотири десятиліття. По-перше, виник не лише контроль державної енергетичної монополії, який міг

би стати першим елементом національного енергетичного права в історичному контексті, а й національні галузі права. По-друге, у 1970-х роках відкриття нафтових і газових родовищ у прибережних регіонах Нідерландів, Норвегії, Англії та Данії. Національне та порівняльне нафтогазове право стало предметом дослідження Секції права енергетики та природних ресурсів Міжнародної асоціації юристів та Центру дослідження нафтового права Університету Данді (Центр), заснованого наприкінці 1970-х років [11].

З'явилися нові галузеві контрактні форми, такі як угода про спільне управління, договір, укладений за результатами торгів або тендеру, договір на проектне фінансування, договір на транспортування, договір на будівництво трубопроводів.

Можна впевнено стверджувати, що фрагментація міжнародного права мала значний вплив на розвиток міжнародно-правового регулювання використання енергетичних ресурсів та формування міжнародного енергетичного права. Події кінця 20-го та початку 21-го століття призвели до явища фрагментації, особливо розширення предметної сфери регулювання міжнародного права, посилення регіональної та глобальної взаємозалежності та здобуття більшої незалежності окремими особами. Процес фрагментації характеризується поширенням міжнародно-правових норм та інститутів; незалежність або самодостатність у деяких міжнародно-правових режимах; поширення міжнародного права на сфери контактів, які раніше не вважалися такими, що підлягають міжнародно-правовому регулюванню; регіоналізація та спеціалізація міжнародного права; створення міжнародних судів та інших інституцій з юрисдикцією, які застосовують і тлумачать міжнародне право та гармонізують його повністю або частково. Для становлення міжнародного енергетичного права найбільше значення мало поширення міжнародного права на сферу

відносин, які раніше не вважалися придатними для міжнародно-правового регулювання, – на сферу енергетики [12].

Міжнародне енергетичне право представляє сучасні спроби створити правову основу для світової економіки в рамках багатосторонніх міжнародних угод, особливо у сфері інвестицій в енергетичну галузь. Але міжнародне енергетичне право стосується не лише інвестиційних договорів. Міжнародне енергетичне право — це зростаюча кількість торговельних угод, заснованих на правилах ГАТТ/СОР. Відповідно до ГАТТ нафта ніколи не розглядалася як товар, оскільки імпортери покладалися на вільний імпорт і тому рідко вводили обмеження на імпорт. Але проблема торговельних бар'єрів виникає, оскільки нафтопродукти переробляються та експортуються з країн-виробників, а газ, вугілля та електроенергія інтегруються в міжнародну чи регіональну торгівлю. При торгівлі енергоресурсами сторони все частіше прагнуть використовувати правила ГАТТ/СОР як основу [13].

Сьогодні Європейський Союз є найпередовішим прикладом міжнародного регулювання енергетики. Починаючи з 1985 року, значна частина законодавства ЄС була запроваджена як частина програми внутрішнього ринку, головним чином у формі директив, що стосуються свободи торгівлі, свободи інвестицій, ліцензування, недискримінаційного доступу до енергетичних ресурсів через вільну міграцію. Доступ до енергетичних і транспортних агентств, недискримінаційні закупівлі державними установами та підприємствами енергетичного сектору та закони про конкуренцію для монопольних амбіцій. *Acquis Communautaire* ЄС в енергетичному секторі визначає план і служить орієнтиром для переговорів щодо глобального порядку, правил і принципів в енергетичному секторі. Європейська практика у сфері енерготрейдингу є безцінним досвідом для всього світу, а її правила та принципи можуть бути основою для глобальної моделі.

Передумовою для укладення договору став план міністра закордонних справ Франції Робера Шумана, викладений у Декларації від 9 травня 1950 року (Декларація). Шуман запропонував, щоб вугільна та металургійна промисловість Франції та Німеччини перебувала під контролем єдиного вищого органу в рамках організації, до якої могли б приєднатися інші європейські держави. Договір про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі набув чинності 24 липня 1952 року і діяв протягом п'ятдесяти років. Запроваджений угодою спільний ринок був відкритий 10 лютого 1953 р. для вугілля, залізної руди та металобрухту, а 1 травня 1953 р. - для сталі [14].

Основною метою, визначеною у статті 2 угоди, було створення спільного ринку вугілля та сталі для сприяння економічному зростанню, підвищення рівня зайнятості населення та підвищення рівня життя. Для створення спільного ринку вугілля та сталі угодою було запроваджено тарифне та безмитне перевезення товарів. Угода забороняла дискримінаційні заходи та державні субсидії у вугільній та металургійній промисловості. Угода також передбачає незалежне фінансування Європейського співтовариства вугілля та сталі шляхом запровадження податку на продукцію металургійної та вуглевидобувної промисловості.

Проте Договір про заснування Європейського економічного співтовариства від 25 березня 1957 року, головний інструмент європейської економічної інтеграції на той час, не містив положення про енергетичну політику. Відсутність спеціального розділу про енергетичну політику в Договорі про заснування Європейського економічного співтовариства тимчасово призупинила розвиток енергетичної політики та енергетичного права в Європейському співтоваристві. Період 1958–1972 рр. вважається періодом відсутності ефективної комплексної політики в енергетичному секторі [15].

У відповідь на нафтову кризу 1973 року країни-члени Європейського співтовариства почали розробку комплексної енергетичної стратегії, спрямованої на захист національних інтересів держав-членів. Такі амбіції держав-членів знайшли відображення в прийнятті Радою певних нормативних актів, прийнятих 17 вересня 1974 року щодо нової стратегії енергетичної політики Співтовариства. Європейська енергетична інтеграція отримала більш серйозну правову основу, коли Єдиний європейський акт набув чинності 1 липня 1987 року. Договір вніс зміни до Договорів про Європейські співтовариства, але найбільш істотні зміни він вніс до Договору про заснування Європейського економічного співтовариства. У рамках Європейського співтовариства в 1985 році президент Європейської комісії Жак Делор запропонував план створення внутрішнього європейського ринку. Щоб збільшити шанси на успіх у створенні єдиного внутрішнього ринку, були внесені зміни до Договору про заснування Європейського економічного співтовариства. Пізніше Європейська комісія використала положення внутрішнього ринку як правову основу для подальших законодавчих ініціатив у секторах електроенергетики та природного газу [16].

Договір про Європейський Союз, підписаний 7 лютого 1992 р. у м. Маастрихт (Нідерланди) і набрав чинності 1 листопада 1993 р., мав важливе значення для енергетичного сектору з огляду на низку обставин. Він включив заходи «в енергетичному секторі, захисту громадянських прав і туризмі» до переліку діяльності Співтовариства (розділ 3) і додав статтю про просування транс'європейських мереж у сфері транспорту, телекомунікацій та енергетична інфраструктура.

Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), підписана в грудні 1992 року Сполученими Штатами, Мексикою та Канадою, створила зону вільної торгівлі між цими державами. Друга частина угоди НАФТА присвячена торгівлі товарами, глава 6 другої

частини присвячена енергетиці та основним нафтохімічним продуктам. Пункт 2 статті 601 Угоди НАФТА підтверджує, що сторони визнають бажаність посилення важливої ролі, яку відіграють енергія та основні нафтохімічні продукти в зоні вільної торгівлі, та підтримки цієї мети шляхом постійної та поступової лібералізації. Згідно з положеннями пункту 3 статті 601, Сторони визнають важливість наявності прозорих і конкурентоспроможних на міжнародному рівні енергетичних і нафтохімічних секторів для просування своїх індивідуальних національних інтересів [17].

Найважливішою віхою у становленні міжнародно-правового регулювання використання енергетичних ресурсів стало прийняття ТЕН – основної багатосторонньої міжнародної угоди в галузі енергетики. Прем'єрміністр Нідерландів Рууд Любберс у липні 1990 року розпочав «Процес Енергетичної Хартії», запропонувавши механізм, спрямований на допомогу Радянському Союзу в переході до ринкової економіки. Була започаткована інтеграційна стратегія Європейського Союзу, яка мала на меті поєднати проблеми Західної Європи (безпека енергопостачання) з можливостями східноєвропейських держав (багаті нерозвідані запаси нафти та газу). Ця стратегія базувалася на сприянні західним інвестиціям (переважно з країн Європейського Союзу) в енергетичний сектор держав Східної Європи, а також міграції енергетичних ресурсів зі Сходу на Захід.

Договір до Енергетичної Хартії (ДЕХ) базувався на положеннях Європейської енергетичної хартії 1991 року. Хоча Європейська енергетична хартія, по суті, є вираженням політичних намірів сприяти співпраці між Східною та Західною Європою, ДЕХ є юридично зобов'язуючою багатосторонньою міжнародною угодою – єдиною такою угодою, яка регулює питання міжурядового співробітництва в цій сфері [18].

Таким чином, міжнародно-правове регулювання використання енергетичних ресурсів і міжнародних відносин держав у сфері енергетики

за чотири десятиліття перетнуло шлях зародження національних галузей нафтогазового та електроенергетичного права, регіонального співробітництва. в рамках ЄС і НАФТА до багатосторонньої моделі міжнародного співробітництва в рамках ДЕХ, яка сьогодні залишається основною багатосторонньою міжнародною угодою в енергетичному секторі. Наразі ЄС має найбільш розвинений механізм правового регулювання енергетики, а модель ДЕХ ще не отримала загального визнання чи логічного продовження.

Сьогодні основний підхід більшості дослідників до аналізу енергетичної безпеки можна вважати цілісним підходом. Зазвичай опис об'єкта здійснюється через набір параметрів, що характеризують основні властивості та відмінності цього об'єкта. Набори групуються за критерієм подібності за обраною ознакою. У такий спосіб найчастіше отримують групи показників – економічні, політичні, технологічні, екологічні, соціальні, за джерелом загрози (зловмисні, техногенні, природні дії), за цільовою спрямованістю (економічні, технологічні, управлінські) і т.д. [19].

Проте тенденцією останніх років у розвитку теоретичних досліджень проблем енергетичної безпеки є зміщення акценту від «статички» до «динаміки» систем, від оцінки стану енергетичної безпеки до здатності системи працювати стабільно.

Відповідно, постає завдання щодо інструментарію такого опису системи, який би відображав такі її властивості: стійкість, надійність, адекватність, гнучкість, адаптивність. Усі ці властивості поєднуються для визначення стабільності. На необхідності врахування цих аспектів при розробці та реалізації державної політики у сфері енергетичної безпеки наголошено і в нашій роботі. Зважаючи на тенденції розвитку енергетичних ринків, глобалізацію та теоретичні основи досліджень у цій галузі, можна наголосити на необхідності акцентувати увагу на динаміці

системних змін. З цією метою ми пропонуємо використовувати системний підхід до дослідження проблем енергетичної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, застосування системного підходу дозволить при управлінні суб'єктами (дослідженні) сформувати набір інструментів для використання динаміки системи, виділення процесів розвитку системи, формування механізмів адаптації системи до нових умов функціонування, а також запропонувати методологію постановки цілей розвитку системи.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на аналізі ситуацій з енергетичної безпеки у країнах Європи та України в сучасних умовах.

Література

1. Yergin D. Energy security in the 1990s. *Foreign Affairs*. 1988. № 67(1). 111. <https://doi.org/10.2307/20043677>.
2. Yergin, D. Ensuring energy security. *Foreign Affairs*. 2006. № 85(2). P. 69-82. <https://doi.org/10.2307/20031912>.
3. Rawtani D., Gupta G., Khatri N., Rao P. K., & Hussain C. M. Environmental damages due to war in Ukraine: A perspective. *Science of The Total Environment*. 2022. № 850. 157932. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.157932>
4. Tu Y. X., Kubatko O., Piven V., Sotnyk I., Kurbatova T. Determinants of renewable energy development: Evidence from the EU countries. *Energies*. 2022. № 15(19). 7093. <https://doi.org/10.3390/en15197093>.
5. Kant I. Critique of Practical Reason. *Cambridge University Press*. 2015. URL: https://assets.cambridge.org/97811070/92716/frontmatter/9781107092716_frontmatter.pdf (дата звернення: 25.01.2025).
6. Surwillo I. Reflections on the energy crisis in Europe. *Foundation For European Progressive Studies*. 2023. URL: <https://feps-europe.eu/wp->

content/uploads/2023/01/10.-Reflections-on-the-energy-crisis-in-EuropeIzabela-Surwillo.pdf (дата звернення: 15.01.2025).

7. Гуцул М. Енергетична безпека: забезпечення стійкого, надійного та доступного постачання енергії для задоволення потреб суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 3. С. 22-27.

8. Cornell P. E. Energy security as national security: defining problems ahead of solutions. *Journal of Energy Security*. 2009. № 19.

9. Li C., Chen H., Wu J. Energy Security and Development: The Role of Stable and Accessible Energy Supply in Social and Economic Progress. *Energy*. 2023. № 225. 120082.

10. *World Energy Council: вебсайт*. URL: http://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

11. Енергетична безпека України: методологія системного аналізу та стратегічного планування: аналіт. доп. / Суходоля О. М., Харазішвілі Ю. М., Бобро Д. Г., Сменковський А. Ю., Рябцев Г. Л., Завгородня С. П.; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ: НІСД, 2020. 178 с.

12. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. *European Commission*. URL: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 16.01.2025).

13. REPowerEU Plan. *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:230:FIN> (дата звернення: 16.01.2025).

14. Shedding light on energy in the EU – 2023 edition. *Eurostat*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023> (дата звернення: 16.01.2025).

15. Smith D., Johnson M., Anderson L. Energy Security and Geopolitics: The Interplay of Energy Resources and Political Conflicts. *Energy Research & Social Science*. 2021. № 75. 102106.

16. Девіс К. Енергетична безпека: стабільність, стійкість та резилієнтність енергетичної системи. *Енергетичні технології та ресурсозбереження*. 2021. № 2. С.12-15.

17. Perry M., Gomes H., Miller R. Energy Security: Challenges and Strategies. In *Energy Security and Development: The Global Context and Indian Perspectives*. Springer. 2022. P. 3-22.

18. Козленко Л. Г. Проблеми енергозбереження в контексті забезпечення енергетичної безпеки держави. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. 2006. № 1. С. 18-24.

19. Third energy package. URL: https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/thirdenergy-package_en (дата звернення: 13.01.2025).

References

1. Yergin, D. (1980). Energy security in the 1990s. *Foreign Affairs*, № 67(1), 111. <https://doi.org/10.2307/20043677>.

2. Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign Affairs*, № 85(2), 69–82. <https://doi.org/10.2307/20031912>.

3. Rawtani D., Gupta G., Khatri N., Rao P. K., & Hussain C. M. (2022). Environmental damages due to war in Ukraine: A perspective. *Science of The Total Environment*, № 850, 157932. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.157932>.

4. Tu, Y. X., Kubatko, O., Piven, V., Sotnyk, I., & Kurbatova, T. (2022). Determinants of renewable energy development: Evidence from the EU countries. *Energies*, №15(19), 7093. <https://doi.org/10.3390/en15197093>.

5. Kant, I. (2015). Critique of Practical Reason. *Cambridge University Press*. URL: https://assets.cambridge.org/97811070/92716/frontmatter/9781107092716_frontmatter.pdf.
6. Surwillo, I. (2023). Reflections on the energy crisis in Europe. *Foundation For European Progressive Studies*. URL: <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2023/01/10.-Reflections-on-the-energy-crisis-in-EuropeIzabela-Surwillo.pdf>.
7. Hutsul, M. (2019). Energy security: ensuring sustainable, reliable and affordable energy supply to meet the needs of society. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, № 3. pp. 22-27 [in Ukrainian].
8. Cornell P. E. (2009). Energy security as national security: defining problems ahead of solutions. *Journal of Energy Security*, № 19.
9. Li C., Chen H., Wu J. (2023). Energy Security and Development: The Role of Stable and Accessible Energy Supply in Social and Economic Progress. *Energy*. № 225, 120082.
10. The official website of the world energy council. URL: http://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf.
11. Sukhodolia, O. M., Kharazishvili, Yu. M., Bobro, D. H., Smenkovskyi, A. Yu., Riabtsev, H. L., Zavhorodnia, S. P. (2020). Enerhetychna bezpeka Ukrainy: metodolohiia systemnoho analizu ta stratehichnoho planuvannia [Energy Security of Ukraine: Methodology of System Analysis and Strategic Planning]. NISD, Kyiv, Ukraine, 178 p. [in Ukrainian].
12. European Commission. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. URL: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF.
13. European Commission. REPowerEU Plan. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2022:230:FIN>.

14. Eurostat. Shedding light on energy in the EU – 2023 edition.
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023>.
15. Smith D., Johnson M., Anderson L. (2021), Energy Security and Geopolitics: The Interplay of Energy Resources and Political Conflicts. *Energy Research & Social Science*, № 75, 102106.
16. Davis, K. (2021). Enerhetychna bezpeka: stabilnist, stiikist ta rezyliientnist enerhetychnoi systemy. *Enerhetychni tekhnolohii ta resursozberezhennia*, № 2, pp. 12-15.
17. Perry, M., Gomes, H., Miller, R. (2022). Energy Security: Challenges and Strategies. In Energy Security and Development: The Global Context and Indian Perspectives. *Springer*. pp. 3-22.
18. Kozlenko, L.G. (2006). Problems of energy saving in the context of ensuring energy security of the state. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomika*, № 1, pp. 18-24 [in Ukrainian].
19. Third energy package. URL:
https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/market-legislation/thirdenergy-package_en.